

EWA BOROWIEC

ORCID 0000-0001-5604-0544

Uniwersytet Śląski w Katowicach

EDUKACJA NA RZECZ ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU Z DUCHOWOŚCIĄ W MIĘDZYNARODOWEJ SIECI EDUKACYJNEJ PILGRIM

ABSTRACT. Borowiec Ewa, *Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju z duchowością w Międzynarodowej Sieci Edukacyjnej PILGRIM* [Education for Sustainable Development with Spirituality in the PILGRIM International Educational Network] *Studia Edukacyjne* no. 76, 2025, Poznań 2025, pp. 143-157. Adam Mickiewicz University Press. ISSN 1233-6688. Submitted: 07.05.2025. Accepted: 30.06.2025. DOI: 10.14746/se.2025.76.10

The article presents the functioning of the International Educational Network PILGRIM, which focuses on education for sustainable development with a spiritual, ethical and religious dimension. Established in 2002, the network unites 62 institutions in Poland and promotes educational projects through content published, among other sources, in newsletters. The author conducts an analysis of the principles of the network, the educational content, and the approach to the learning process. A fundamental component of the educational approach employed within PILGRIM is experiential learning, encompassing spiritual practices. This approach permeates the curriculum with a personal dimension and fosters the transformation of students' attitudes. The dissemination of knowledge occurs within educational institutions and religious and interfaith communities.

Key words: PILGRIM; sustainable development; spirituality; education; experiential learning

Wprowadzenie

Współcześnie za podstawową ideę rozwoju cywilizacji przyjmujemy zrównoważony rozwój. Przez ONZ rozwój ten jest przedstawiany jako droga służąca poprawie jakości życia ludzi na całym świecie, bez rabunkowej eksploatacji ziemskich zasobów naturalnych. Osiągnięcie tego celu wymaga zróżnicowanych działań w poszczególnych regionach świata. Dla budowania zrównoważonego modelu życia niezbędna jest integracja działań w trzech kluczowych obszarach:

1) **wzrost gospodarczy i równomierny podział korzyści** – osiągnięcie odpowiedzialnego, długookresowego wzrostu, który stanie się udziałem wszystkich narodów i społeczności; wymaga zintegrowanego podejścia do dzisiejszych, wzajemnie powiązanych globalnych systemów gospodarczych;

2) **ochrona zasobów naturalnych i środowiska** – dla zachowania naszego środowiskowego dziedzictwa i naturalnych zasobów dla przyszłych pokoleń niezbędne jest opracowanie racjonalnych ekonomicznie rozwiązań, które ograniczą zużycie zasobów, powstrzymają skażenie środowiska i ocalą naturalne ekosystemy;

3) **rozwój społeczny** – na całym świecie ludzie domagają się pracy, żywności, edukacji, energii, opieki zdrowotnej, wody i systemów sanitarnych.

Odpowiadając na te potrzeby, międzynarodowa społeczność musi dołożyć wszelkich starań, aby nie została naruszona jej bogata – kulturowa i społeczna – różnorodność, a wszyscy członkowie społeczeństw dysponowali narzędziami pozwalającymi na kształtowanie dobrej jakości życia i swojej przyszłości (<https://www.unic.un.org.pl/johannesburg/> [dostęp 20.02.2025]).

We wrześniu 2015 roku, podczas Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych kraje z całego świata podpisały Agendę na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030, zobowiązując się do realizacji 17 jej celów. Dokument ten określa kompleksowy plan działań, mający na celu między innymi: eliminację ubóstwa, zapewnienie bezpieczeństwa żywnościowego i likwidację głodu, promowanie zdrowia i dobrostanu, zagwarantowanie dostępu do edukacji wysokiej jakości, osiągnięcie równości płci, zapewnienie dostępu do czystej wody i bezpiecznej energii, wspieranie godnej pracy oraz wzrostu gospodarczego, rozwój zrównoważonego przemysłu, innowacyjności i infrastruktury, ograniczenie nierówności społecznych, wspieranie zrównoważonego rozwoju miast i społeczności, promowanie odpowiedzialnych wzorców konsumpcji i produkcji, podejmowanie działań na rzecz ochrony klimatu, ochronę ekosystemów morskich i lądowych, a także wzmacnianie pokoju, sprawiedliwości i instytucji oraz budowanie globalnych partnerstw na rzecz realizacji tych celów (<https://www.un.org/en/our-work/support-sustainable-development-and-climate-action> [dostęp: 20.02.2025]).

Za kluczowy czynnik wspierający realizację zrównoważonego rozwoju w jego wymiarze społecznym, gospodarczym i środowiskowym uznano **edukację**. Już 20 grudnia 2002 roku Zgromadzenie Ogólne ONZ przyjęło, na zasadzie konsensusu, rezolucję ustanawiającą Dekadę Edukacji na temat Zrównoważonego Rozwoju (*Decade of Education for Sustainable Development 2005-2014*). Sama idea Dekady tej zrodziła się podczas Światowego Szczytu na rzecz Zrównoważonego Rozwoju w Johannesburgu (*World Summit for Sustainable Development*), który odbył się we wrześniu 2002 roku. Uczestnicy Szczytu potwierdzili znaczenie edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju.

ju i zalecili, aby Zgromadzenie Ogólne ONZ „rozpatrzyło przyjęcie Dekady Edukacji na temat Zrównoważonego Rozwoju rozpoczynającej się w 2005 r.” Oficjalnie została ogłoszona przez Koichiro Matsuura, Dyrektora Generalnego UNESCO, 1 marca 2005 roku w Siedzibie Głównej ONZ. Ideą Edukacji na rzecz Zrównoważonego Rozwoju jest dążenie do osiągnięcia równowagi pomiędzy społecznym i ekonomicznym dobrem oraz kulturą, tradycją i ochroną zasobów naturalnych Ziemi. **Edukacja na rzecz Zrównoważonego Rozwoju** podkreśla potrzebę respektowania godności ludzkiej, poszanowania różnorodności, ochrony środowiska naturalnego i zasobów naszej planety (<https://www.un.org/pl/edukacja-rozwój/> [dostęp: 20.02.2025]).

Partnerstwo między Unią Europejską a Organizacją Narodów Zjednoczonych w dziedzinie wspierania globalnych działań na rzecz bezpieczniejszego i bardziej zrównoważonego świata przyczyniło się do intensyfikacji inicjatyw edukacyjnych. W ramach rozwoju Europejskiej Przestrzeni Edukacyjnej, Rada Unii Europejskiej w 2022 roku przyjęła zalecenie dotyczące wspierania uczenia się na rzecz transformacji ekologicznej oraz zrównoważonego rozwoju. W imieniu Komisji Europejskiej zalecenie wdraża specjalna grupa robocza do spraw zrównoważonego rozwoju w edukacji. Wśród ponad 40 członków grupy znajdują się przedstawiciele ministerstw edukacji (państw UE i krajów partnerskich), partnerów społecznych, organizacji pozarządowych i organów międzynarodowych. W tym samym roku opracowano Europejskie Ramy Kompetencji w Zakresie Zrównoważonego Rozwoju (*GreenComp*), stanowiące narzędzie wspierające projektowanie polityk i programów edukacyjnych w formalnym, pozaformalnym i nieformalnym kontekście. *GreenComp* identyfikuje cztery kluczowe obszary kompetencji, które powinny być rozwijane u osób uczących się niezależnie od wieku: wartości zrównoważonego rozwoju, rozumienie jego złożoności, zdolność do podejmowania działań oraz wizualizacja zrównoważonej przyszłości (<https://education.ec.europa.eu/pl/focus-topics/green-education/learning-for-the-green-transition> [dostęp: 20.03.2025]).

W praktyce edukacyjnej realizowane są liczne inicjatywy oparte na ramach wyznaczonych przez organizacje międzynarodowe, obejmujące cele, treści oraz formy działań edukacyjnych. Jednym z aktywnych podmiotów w tym obszarze jest **Międzynarodowa Sieć Edukacyjna PILGRIM**, której projekty wyróżniają się specyficznym podejściem do problematyki zrównoważonego rozwoju, integrowanym z etycznym, filozoficznym i religijnym wymiarem edukacji. W swojej działalności organizacja odwołuje się do szeregu dokumentów międzynarodowych, takich jak Agenda 2030 ONZ (2015), wytyczne Unii Europejskiej w dziedzinie edukacji międzykulturowej z uwzględnieniem wymiaru religijnego (Rada Europy, 2015), dokumenty Europejskiego Zgromadzenia Ekumenicznego *Pokój i Sprawiedliwość*,

encykliki papieskie *Laudato Si'* (2015) oraz *Fratelli tutti* (2020), a także do globalnych koncepcji ochrony klimatu, takich jak Porozumienie Paryskie (COP21), czy ustalenia Szczytu Klimatycznego ONZ w Katowicach (COP24, 2018). Działania PILGRIM osadzone są również w kontekście dokumentu *Charta Oecumenica* (Konferencja Kościołów Europejskich, Strasburg 2001) oraz celów edukacyjnych określonych w austriackich programach nauczania. Ponadto, Sieć czerpie z dorobku innych inicjatyw i wspólnot religijnych, takich jak projekt ChANC/GE, opracowany przez Zespół Projektowy w Kościele Ewangelicko-Augsburskim i Ewangelicko-Reformowanym, programy muzulmańskiego stowarzyszenia ekologicznego Hima, czy refleksje buddyjskiego mnicha Thich Nhat Hanha dotyczące kryzysu ekologicznego. Wymienione dokumenty wyraźnie określają charakter działań sieci edukacyjnej, które odnoszą się do realizowania idei zrównoważonego rozwoju. Treść tych dokumentów jest najlepiej dopracowanym, uzgodnionym przez odpowiedzialne gremia, znaczeniem idei, jej pożądanym zakresem działania w społeczeństwie w Europie.

W niniejszej pracy przedstawiam opis funkcjonowania tej sieci edukacyjnej, do której należą 62 instytucje w Polsce. Poszukuję odpowiedzi na pytanie o zasady funkcjonowania sieci edukacyjnej PILGRIM, treści edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju skoncentrowanej wokół duchowości oraz założenia procesu uczenia się. Zastosowałam analizę treści materiałów opublikowanych przez sieć edukacyjną, które obejmują Kompendium PILGRIM pod redakcją J. Hisch, P. Kubiak, Ch. Wogowitsch, zatytułowane *PILGRIM w służbie Stworzenia Edukacja – Duchowość – Rozwój*, Wiedeń 2023; newsletter Pilgrim z lat 2020-2025; materiały zamieszczone na stronie internetowej organizacji PILGRIM (<http://pilgrim.at>).

Budowanie Międzynarodowej Sieci Edukacyjnej PILGRIM

Siedzibą Sieci Edukacyjnej PILGRIM jest Wiedeń, gdzie funkcjonuje jej Zarząd wybierany na Zgromadzeniu Ogólnym Sieci. Prezesami Honorowymi są MinR dr Klaus Radunsky, Hr Mag. Dr Johann Hisch, a obecnie funkcję prezydenta pełni mgr Christine Wogowitsch. Budowanie Międzynarodowej Sieci Edukacyjnej zainicjowało w 2002 Ministerstwo Edukacji Nauki i Kultury w Austrii i projekt PILGRIM, który – przyjmując założenie, że „wszyscy jesteśmy gośćmi i pielgrzymami na Ziemi” – dotyczył dyskursu na temat zrównoważonego rozwoju i dialogu międzyreligijnego. Po Światowym Szczycie ONZ na rzecz Zrównoważonego Rozwoju (Szczyt Ziemi) projekt ten został rozwinięty we współpracy z naukowcami, szkołami, przedsta-

wicielami religii i przedstawicielami Wiedeńskich Ogrodów. W 2003 roku Instytut Edukacji Religijnej Archidiecezji Wiedeńskiej (RPI) opracował koncepcję szkół PILGRIM, skoncentrowanej na idei „*Żyjąc świadomie – budujesz przyszłość*”, obejmującą szkoły państwowe publiczne, szkoły wyższe i inne instytucje edukacyjne. Założycielem i pierwszym dyrektorem sieci był dr Johann Hisch, obecnie jej honorowy prezydent. W roku 2007, po włączeniu Instytutu Edukacji Religijnej do Wyższej Szkoły Pedagogiki Kościelnej w Krems utworzono międzynarodowe stowarzyszenie non-profit, odpowiedzialne za instytucje sieci PILGRIM. Od roku 2017 w uczelni tej działa Zakład Edukacji na rzecz Zrównoważonego Rozwoju i Duchowości, który zapewnia doradztwo i profesjonalne wsparcie odnośnie realizacji zadań edukacyjnych członkom PILGRIM w szkołach, instytucjach w Austrii i Europie Środkowej. Obecnie w Sieci funkcjonuje 314 instytucji edukacyjnych z 10 państw: Austrii, Czech, Holandii, Niemiec, Polski, Słowacji, Ukrainy, Węgier, Peru, Ekwadoru.

Do Sieci PILGRIM mogą włączyć się wszystkie instytucje edukacyjne – publiczne i prywatne. W jej rozbudowie ważną rolę pełni Ambasador danego regionu, z którym kontaktują się zainteresowane instytucje, w celu zgłoszenia projektu do realizacji w PILGRIM. Zgłoszenie projektu wymaga wyboru tematu, utworzenia zespołu, opracowania wstępnej wersji projektu i przedstawienia go dyrekcji instytucji. Następnie potrzebna jest akceptacja projektu przez Dyрекcję instytucji, a w szkole także Rady Pedagogicznej. Za istotne uznaje się, aby projekty integrowały zagadnienia związane z ekologią, gospodarką i problematyką społeczną z refleksją duchową. W szkołach szczególnie nacisk kładzie się na włączanie treści religijnych, uwzględniających wszystkie wyznania obecne w danej placówce. Wskazuje się również na potrzebę wyboru tematów i form realizacji, które podkreślają unikalny charakter instytucji. Proces zgłoszenia projektu do Sieci edukacyjnej PILGRIM realizowany jest poprzez przesłanie formularza rejestracyjnego do głównej siedziby organizacji w Wiedniu (<http://datenbank.pilgrim.at>; [dostęp: 10.04.2025]). Termin nadsyłania zgłoszeń wyznaczony jest na zakończenie danego półrocza lub semestru roku szkolnego. Zalecany czas trwania projektu wynosi pięć lat. Po jego zakończeniu wymagane jest przygotowanie szczegółowego raportu ewaluacyjnego, w którym należy uwzględnić między innymi nowatorskie elementy wprowadzone do programu nauczania oraz analizę wpływu działań projektowych na uczestników. Raport powinien zawierać odniesienia do celów zawartych w encyklice *Laudato Si'* oraz Celów Zrównoważonego Rozwoju ONZ, a także szczegółowy opis założeń projektowych, kontekstu ich realizacji i użytych materiałów (w tym harmonogramów, dokumentacji fotograficznej, plakatów, relacji ze spotkań i wydarzeń). Istotnym elementem raportu są również dowody zaangażowania interesariuszy (takie jak

wywiady, oświadczenia, dzienniczki projektowe), osobiste refleksje nauczycieli i uczestników, wykaz kadry pedagogicznej zaangażowanej w projekt oraz coroczne sprawozdania z podejmowanych działań. Ostateczne przyjęcie placówki do Sieci PILGRIM następuje podczas konferencji certyfikacyjnej, kiedy to uczestnicy otrzymują certyfikat, ceramiczną tabliczkę PILGRIM oraz symboliczny element – winorośl (Hisch, Kubiak, Wogowitsch, 2024).

W celu nawiązywania i podtrzymywania relacji w Sieci PILGRIM wykorzystywany jest networking. Jego główny cel stanowi przede wszystkim tworzenie sieci kontaktów, które mogą być pomocne w różnych sytuacjach, a w szczególności służą wzmacnianiu partnerstwa i przyjaźni, nabywaniu kompetencji międzykulturowych, wymianie wiedzy i doświadczeń, oferowaniu mentoringu, porad i zasobów, powiększaniu widoczności usług oraz wspieraniu rozwoju osobistego (<https://pilgrim.at/newsletter-106-marz-2025/> [dostęp: 20.03.2025]). Oprócz spotkań networkingowych proponowane są także zróżnicowane formy bezpośrednich kontaktów w toku seminariów, wycieczek, pielgrzymek, ceremonii certyfikacji i innych spotkań (<https://pilgrim.at/wp-content/uploads/2024/03/PILGRIM-Newsletter-101-April-2024.pdf>). Ważnym elementem aktywności w ramach Sieci jest również udział w międzynarodowych konferencjach naukowo-edukacyjnych. W latach 2007-2019 zorganizowano łącznie 16 takich konferencji, z których część odbyła się w Polsce – między innymi na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach (2021, 2024) oraz Katolickim Uniwersytecie Lubelskim (2019).

Budowa Sieci, zainicjowana przez J. Hischa, obejmowała współpracę z instytucjami edukacyjnymi i naukowymi, które prowadzą badania w dziedzinie edukacji ekologicznej, zrównoważonego rozwoju oraz dialogu międzykulturowego. Wsparcie ze strony instytucji związanych z edukacją religijną umożliwiło zastosowanie sprawdzonych rozwiązań organizacyjnych. Systematyczny wzrost liczby członków Sieci PILGRIM przyczynił się do podniesienia poziomu merytorycznego wymagań, jakie muszą spełniać nowe instytucje przystępujące do Sieci. Zróżnicowana oferta działań organizacyjnych stanowi kluczowy element jej atrakcyjności, której przez 20 lat działalności udało się utrzymać wysoką jakość, dynamikę i rozwój.

Treści edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju i duchowości

Spośród wielu projektów edukacyjnych na rzecz zrównoważonego rozwoju te realizowane w PILGRIM łączą treści ekologii, ekonomii i spraw społecznych z duchowością. Ten oryginalny, unikalny projekt odwołuje się do edukacji zrównoważonego rozwoju, edukacji międzyreligijnej.

Paul Vare i William Scott twierdzą, że pomocne jest myślenie o dwóch komplementarnych podejściach: „Edukacji dla zrównoważonego rozwoju 1” oraz „Edukacji dla zrównoważonego rozwoju 2”. Pierwsza skupia się na przekazywaniu treści i informacji; zakorzeniona jest w codziennej praktyce i dostarcza wskazówek dotyczących zmiany zachowania oraz sposobu myślenia na temat tego, jak obecnie żyjemy. Z kolei druga jest zorientowana na dialog i debatę, skupia się na zagadnieniach kontrowersyjnych i rozwija u osób uczących się umiejętność krytycznego myślenia oraz zdolność dokonywania mądrych wyborów w obliczu złożonej i niepewnej przyszłości (Vare, Scott, 2007).

W ramach działalności Sieci PILGRIM uznaje się złożoność oraz wielość perspektyw odnoszących się do koncepcji edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju (*Education for Sustainable Development* – ESD). Przyjęto definicję ESD jako procesu wspierania jednostek w nabywaniu wiedzy, umiejętności, postaw i kompetencji niezbędnych do realizacji Celów Zrównoważonego Rozwoju ONZ (*Sustainable Development Goals* – SDGs). Ujęcie to wychodzi poza tradycyjne podejścia do ESD, wzbogacając je o wymiar duchowy. W tym kontekście edukacja ta rozumiana jest jako narzędzie wspomagające holistyczne i zintegrowane spojrzenie na zrównoważony rozwój oraz jako impuls do głębokiej transformacji światopoglądowej. ESD staje się więc przestrzenią umożliwiającą przejście od skoncentrowanego na jednostce „egosystemu” do wspólnotowego „ekosystemu”, w którym duchowość pełni kluczową rolę. Postrzegana jest ona jako element wspierający indywidualną przemianę, a także czynnik spajający poziom osobisty, społeczny i systemowy, niezbędne dla skutecznego wdrażania globalnych celów zrównoważonego rozwoju.

W refleksji nad duchowością często wyróżnia się podejście utożsamiające ją z podstawowymi potrzebami natury duchowej. W tym sensie, duchowość postrzegana jest jako naturalny proces rozwojowy, analogiczny do wzrostu fizycznego, ukierunkowany przez wewnętrzne mechanizmy psychiczne jednostki. Stanowi integralny element osobowości, umożliwiający jej harmonijny rozwój prowadzący do samorealizacji. Podejście to jest zbieżne z myślą V. Frankla (1975, 1978, 1984), A. Masłowa (1993, 2004) oraz A. Reicha (2004), którzy akcentują znaczenie duchowego wymiaru egzystencji w strukturze potrzeb człowieka i jego potencjale samotranscendencji. Wydaje się zatem, że duchowe dążenia obejmują nie tylko poszukiwanie świętości, ale i sensu życia, wyższych wartości oraz możliwości samorealizacji. Jednocześnie, w ramach koncepcji realizowanej przez Sieć PILGRIM duchowość jest – oprócz wskazanych potrzeb duchowych – rozumiana szeroko, obejmując duchowość wewnątrzreligijną, duchowość międzyreligijną, jak również duchowość świecką.

Jej sedno widzimy we wspólnym poszukiwaniu sensu życia i dobrego życia dla wszystkich, które samo w sobie ma swój sens i prawo, ale ma też implikacje polityczne, ekonomiczne i społeczne. Chodzi o poszukiwanie zrozumienia ludzkiej egzystencji na podstawie podstawowych relacji do siebie samego, do innych, do natury, a także – jeśli ktoś w nią wierzy – do Boga lub rzeczywistości transcendentnych. W tym ujęciu duchowość nie jest wyłącznie sprawą prywatną, lecz ma wymiar publiczny i polityczny, ponieważ nasze podstawowe założenia dotyczące życia są kształtowane i pod wpływem kultury, religii i społeczeństwa, w którym żyjemy (https://www.evrel.phil.fau.de/files/2024/12/The-Nuremberg-Memorandum_FINAL-deutsch [dostęp: 20.01.2025]).

W ujęciu promowanym przez Sieć PILGRIM duchowość postrzegana jest jako kategoria o charakterze holistycznym, co stanowi istotne źródło jej atrakcyjności i znaczącego potencjału edukacyjnego. Obejmuje ona trzy komplementarne wymiary: poznawczy, emocjonalny i praktyczny. W wymiarze poznawczym duchowość przejawia się w refleksji nad istotą człowieczeństwa, sensem życia oraz krytycznym namyśle nad dziedzictwem cywilizacji zachodniej w kontekście przekonań religijnych. W wymiarze emocjonalnym dotyczy doświadczeń poruszenia – zarówno w kontakcie z naturą, jak i w obliczu niesprawiedliwości społecznych czy skutków globalizacji. Natomiast aspekt praktyczny obejmuje zarówno indywidualne i wspólnotowe praktyki duchowe (takie jak rytuały, medytacja, ćwiczenia uważności, kontemplacja), jak i formy aktywizmu społecznego o charakterze duchowym, między innymi modlitewne spotkania polityczne, marsze protestacyjne i demonstracje. Koncepcja PILGRIM odwołuje się do interdyscyplinarnego podejścia, uwzględniającego analizy naukowe, filozoficzne, psychologiczne, socjologiczne i teologiczne, które wskazują na konieczność zajęcia się głębszym – metapoziomowym – wymiarem współczesnych kryzysów ekologicznych. Kluczowe znaczenie przypisuje się tu dominującym założeniom antropologicznym oraz utrwalonym wzorcom zachowań, charakterystycznym dla uprzemysłowionych i zamożnych społeczeństw. W literaturze przedmiotu coraz częściej podkreśla się, że współczesny kryzys ekologiczny ma w istocie „wymiar duchowy” (<https://pilgrim.at/newsletter-106-marz-2025>).

Duchowość w ramach działalności Sieci PILGRIM znajduje wyraz między innymi w dziedzinie edukacji religijnej. Uwzględniając współczesne uwarunkowania społeczno-kulturowe Europy, w których wymiar religijny stanowi istotny element tożsamości zbiorowej i indywidualnej, podkreśla się konieczność kształtowania postaw otwartości i akceptacji wobec osób oraz grup wyznających odmienne systemy religijne. Uznawanie Inności religijnej za wartość może wzbogacać tożsamość religijną o aspekt otwartości. Przejawia się ono w wymianie i scalaniu wartości duchowych będących wspólnym dobrem chrześcijaństwa, a także uzupełnianiu wartości chrześcijańskich po-

zytywnymi wartościami innych religii (Róžańska, 2017). Edukacja religijna jako przedmiot szkolny powinna odzwierciedlać wielokulturowy i wieloreligijny stan rzeczywistości. Szkoła jest, a przynajmniej może być, szczególnym miejscem edukacji religijnej, pozwalającym uwypuklić jej międzykulturowy wymiar, uczynić z niej źródło rzetelnej wiedzy zarówno o własnym wyznaniu, jak i o innych religiach. Może stanowić ważny czynnik kształtowania postaw wobec wyznawców własnej religii oraz wobec Innych i ich religii, czy wyznań (Róžańska, 2017).

Współcześnie religia jest przedmiotem kształcenia ogólnego w większości krajów europejskich, chociaż w sposób odmienny uobecnia się w szkole i różna jest jej praktyczna realizacja. Wybór konkretnej formy organizacyjno-dydaktycznej nauczania religii i funkcjonowanie danego modelu edukacji religijnej wynikają przede wszystkim z polityki oświatowej państwa, a ta w demokratycznym kraju zależy od wielu czynników, wśród których wymienić trzeba między innymi: uwarunkowania historyczne, tradycję, mono-/wielokulturowość i wielowyznaniowość społeczeństwa, uwarunkowania społeczno-ekonomiczne, ekonomiczno-polityczne oraz społeczno-polityczne, w tym społeczną akceptację religii oraz gotowość do uznania innych religii i wyznań. Dlatego, w krajach europejskich istnieje wiele różnorodnych rozwiązań organizacyjnych i dydaktyczno-metodycznych, które wynikają z odmiennych założeń teoretycznych. Ujmowane są w postaci pewnych ogólnych modeli szkolnej edukacji religijnej, ale w gruncie rzeczy w każdym kraju funkcjonuje swoisty model edukacji religijnej, traktowanej jako przedmiot profilowany konfesyjnie bądź niekonfesyjny. W nauczaniu konfesyjnym wyróżnia się model tradycjonalistyczny (zwany konfesyjno-katechumenalnym lub kerygmatycznym) i model otwarty o charakterze konfesyjno-dialogicznym. Zróżnicowaniem charakteryzuje się również nauczanie niekonfesyjne (ekumeniczne), które może być formą nauczania o religiach. W państwach Europy Środkowo-Wschodniej przeważa model konfesyjno-katechumenalny i podejście zdecydowanie promujące religię dominującą, religię społeczności większościowej. Sytuacja ta często prowadzi do upraszczania i wypaczenia wiedzy o innych religiach, utrwalania stereotypów, przeważnie też do promowania przekonania o wyższości wyznawanej religii nad innymi religiami. Ogólnikowe deklaracje mówiące o tolerancji, poszukiwaniu sposobów zgodnego współistnienia społeczności wyznających różne religie nie znajdują silnego poparcia w treściach kształcenia. W niektórych krajach z kolei brakuje edukacji religijnej w systemie szkolnym, albo istnieje jej szczątkowa forma (Rogowski, 2002; Milerski, 1998).

Wymienione powyżej cechy charakterystyczne dla modelu edukacji religijnej określanej jako konfesyjno-dialogiczna występują w Sieci PIL-GRIM. Podkreślana jest tu wspólna cecha wszystkich religii, jaką jest poszuki-

wanie dobrego życia, życia pełnego odpowiedzialności za innych ludzi oraz życia we wspólnocie. Wartości, normy, a zatem i orientacja życiowa wywodzą się z religii i jej zasad (<https://pilgrim.at/newsletter-89-dezember-2021>).

Do opisanych powyżej założeń pedagogiki PILGRIM odpowiednie są, wskazane przez Manuela Mesa, zalecenia konstruowania **programów skoncentrowanych na działaniu**, w których połączono teorię uczenia się z działaniem i uczestniczeniem. Punktem odniesienia dla projektowania nowych rozwiązań są cele edukacji przedstawiane przez UNESCO. Należą do nich: rozumienie wielu płaszczyzn tożsamości, kształtowanie tożsamości zbiorowej, kształtowanie zdolności poznawczych umożliwiające krytyczne, twórcze myślenie, kształtowanie umiejętności społecznych, w tym komunikacyjnych, rozwiązywanie konfliktów powstałych podczas współdziałania (Mesa, 2013).

W treściach edukacyjnych PILGRIM ekologia odnosi się do doświadczania zachwyty nad światem, stanowi refleksję nad miejscem i zadaniem człowieka, ekologia przedstawiana jest jako dar i zadanie, duchowość ma połączyć różne treści, które promują; ekonomia jest darem i zadaniem, a praca jest formą służby Bogu i ludziom; opieka społeczna jest misją dostrzegania godności ludzi oraz ich jako obrazu Boga. Wszystkie zakresy treści integruje duchowość, odnoszą się do osoby, która jest zaangażowana w zrównoważony rozwój (Kompendium PILGRIM, 2023). Oznacza to, że treści dotyczące duchowości są obecne we wszystkich zakresach wiedzy. Przyjęto uporządkowanie wiedzy w następujący sposób:

- I. Postrzeganie – świata takim, jaki jest, w sieci rozmaitych powiązań;
- II. Zdumienie – wszystkim, co jest widoczne i nowe;
- III. Bycie dotkniętym – przez piękno i „okropności życia”;
- IV. Refleksja – nad przyczynami i faktami;
- V. Uświadomienie sobie – nowej wiedzy o świecie;
- VI. Tworzenie relacji – dla budowania empatii wobec życia;
- VII. Działanie na nowo – by wypracować nowe opcje działania (Kompendium PILGRIM, 2023).

Bez wątpienia, integracja zagadnień związanych z duchowością w procesie edukacyjnym sprzyja nadaniu kształcenia bardziej indywidualnego charakteru, umożliwiając uczącym się głębsze, osobiste odniesienie się do przyswajanych treści i ich wartościowe uwewnętrznienie.

Proces uczenia się w PILGRIM

W ramach koncepcji edukacyjnej realizowanej przez Sieć PILGRIM szczególną uwagę poświęca się elementom procesu uczenia się oraz specyficznym cechom rozwijanym w jego toku. Proces ten ma charakter celowy i ukierunkowany, a działania edukacyjne skupiają się na kształtowaniu postaw

oraz cech osobowości, w których wartości wyznawane przez różne religie i tradycje duchowe znajdują wspólną płaszczyznę – zgodną z ideą dialogu i współpracy międzyreligijnej. W określeniu celów edukacyjnych punktem odniesienia są takie wartości jak: Uważność, Miłosierdzie, Caritas, Odwaga, Wdzięczność, Pokora, Szacunek, Pamięć, Sprawiedliwość, Spokój, Cierpliwość, Niekrzywdzenie, Wiara, Dobroć, Nadzieja, Mądrość, Miłość, Umiarowanie, Współczucie, Odwaga, Dobroczynność, Gotowość do poświęcenia, Szacunek, Solidarność, Tolerancja, Lojalność, Odpowiedzialność, Przebaczenie, Prawdomówność, Życzliwość, Godność, Współpraca, Zrównoważony rozwój (<https://pilgrim.at/werte>). Jednak, realizacja założonych celów wymaga rozwijania takich cech jak cierpliwość i wytrwałość, gdyż

wspólne podążanie ścieżką PIELGRZYMÓW oznacza, że mamy przed sobą cel, którego nie da się osiągnąć z dnia na dzień i wymaga od nas cierpliwości i wytrwałości – to nie jest łatwe. Ćwicz, bo żyjemy w czasach, w których wszystko powinno być dostępne natychmiast i od razu, bez względu na cenę (<https://pilgrim.at/newsletter-99-november-2023>).

W poznawaniu otaczającej rzeczywistości należy wykorzystywać **poznanie zmysłowe** oraz uwzględniać wiele aspektów z otaczającej rzeczywistości. Oprócz obserwowania, słuchania, smakowania, dotykania, które prowadzą do wzbogacania indywidualnych doświadczeń, ważne jest także **zaangażowanie**, które umożliwia głębsze zrozumienie otaczającego świata. Poznawcze obcowanie z rzeczywistością wiąże się nie tylko z aktywnością intelektualną, lecz także **przeżyciami emocjonalnymi**, takimi jak zdziwienie, zachwyt, irytacja. Zwraca się uwagę na fakt, iż

w procesach edukacyjnych, które inspirują do zadziwienia, istnieje możliwość bogatych doświadczeń edukacyjnych, gdyż według Kanta percepcja i koncepcje są elementami naszej wiedzy, gdyż uczenie się nie odbywa się wyłącznie w głowie (<https://pilgrim.at/newsletter-103-2024/>).

Jedną z metod wykorzystywanych w procesie zdobywania i wzbogacania doświadczeń w Sieci PILGRIM stanowi **metoda projektów**. Przykładem jej zastosowania jest projekt międzyreligijny dotyczący postu, który nie tylko pogłębił wiedzę uczniów na temat postu w islamie i chrześcijaństwie, ale również przyczynił się do wzmocnienia wspólnoty i promowania wzajemnego szacunku między różnymi religiami. Projekt, realizowany przez Selmę Özkan-Simsek i Piotra Kubiaka, miał miejsce w 2024 roku, kiedy posty, chrześcijański i muzułmański, zbiegły się w tym samym czasie, co stanowiło doskonałą okazję do omówienia zarówno podobieństw, jak i różnic między tymi praktykami. W ramach projektu uczniowie muzułmańscy planowali, jak chcą pościć w czasie Ramadanu, wyznaczając sobie takie cele, jak uni-

kanie złych nawyków i wprowadzanie nowych, pozytywnych. Uczestnicy wymieniali się również osobistymi doświadczeniami i refleksjami na temat Ramadanu. Następnie uczniowie z obu wyznań zostali podzieleni na grupy, w których dzielili się swoimi przeżyciami i zadawali sobie nawzajem pytania. Dla uczestników było to inspirujące doświadczenie, które pozwoliło im głębiej zrozumieć post jako uniwersalną praktykę autorefleksji i duchowości. Metoda projektów wykorzystywana jest także w zdobywaniu Paszportu *PILGRIM-With-World-Expert*, którego celem jest przyznanie przynależności do globalnej grupy ekspertów PILGRIM. Uczniowie wybierają pięć tematów, a dla każdego z nich pięć sugestii, które zapisują w Paszporcie Eksperta Światowego. Łącznie daje to 25 indywidualnych zadań, które umożliwiają uczniom poczuć osiągnięcia i twórczego wkładu (<https://pilgrim.at/newsletter-88-november-2021>).

Kolejną proponowaną metodą uczenia się jest **refleksja**. Za istotny przedmiot refleksji wskazuje się zmiany klimatyczne, które trwają od dawna, wydają się nie do zatrzymania i niosą ze sobą dramatyczne konsekwencje. Jednym z nich jest utrata różnorodności biologicznej. Na przykład, badania Birdlife udowodniły, że od 1998 roku populacja ptaków łukowych zmniejszyła się o ponad 40%. Naukowcy, analizując granice naszej planety, wskazują, że ich przekroczenie grozi nieprzewidzianymi konsekwencjami. Dlatego, konieczna jest ponowna refleksja i podjęcie radykalnych działań, ponieważ drobne modyfikacje już nie wystarczą – potrzebna jest głęboka transformacja w tym zakresie (<https://pilgrim.at/newsletter-103-2024>).

Oprócz refleksji, wskazuje się także na potrzebę zastosowania **metody dyskusji**. Różne kryzysy nie doprowadziły do podjęcia wspólnych wysiłków w celu rozwiązania tych poważnych wyzwań – wręcz przeciwnie, nasze społeczeństwa są bardziej podzielone niż kiedykolwiek wcześniej. Ma to ogromne znaczenie, zwłaszcza dla ludzi młodych. Ich pewność siebie została utraczona: ponad 20% uczniów szkół średnich zmaga się z problemami zdrowia psychicznego, a jedna na dziesięć młodych osób regularnie myśli o samobójstwie – wynika z niedawnego badania przeprowadzonego przez Uniwersytet Medyczny w Wiedniu. W kontekście tej sytuacji, niemiecki pedagog Hartmut podkreśla znaczenie włączenia myślenia systemowego w odniesieniu do globalnych problemów. Istnieje pilna potrzeba intensywnej, konstruktywnej dyskusji, która pozwoli na skuteczniejsze radzenie sobie z kryzysami współczesnego świata (<https://pilgrim.at/newsletter-88-november-2021/>).

Kolejną formą uczenia się zaproponowaną przez PILGRIM jest **bepośrednie poznawanie świata** (realizowane poprzez spacer, wycieczki¹)

¹ W ramach tych działań organizowane są spacer duchowe, takie jak „Odkrywanie duchowych miejsc w Wiedniu” (<https://pilgrim.at/wp-content/uploads/2024/03/PILGRIM-Newsletter-101-April-2024>).

oraz **pielgrzymowanie**. Sieć zaprasza swoich członków do udziału w „pielgrzymce wiedeńskiej Droga św. Jakuba z Hütteldorfu przez Purkersdorf, Troppberg do Gablitz”, której trasa wynosi 16,3 km. Pielgrzymi mają okazję poczuć duchowość wdzięczności i zachwyty w otoczeniu natury, a przewodnicy pielgrzymkowi dzielą się zarówno praktycznymi, jak i duchowymi aspektami pielgrzymowania (<https://pilgrim.at/newsletter-87-september-2021>). Organizowane są także **warsztaty** na temat zrównoważonego rozwoju i duchowości. Przykładem jest warsztat „*Dbanie o nasz wspólny dom i naszych bliźnich*”, organizowany przez Centrum Edukacji Ustawicznej w Religii Prawosławnej przy KPH Wiedeń/Krems. Również Centrum Napraw i Serwisu (R.U.S.Z.) prowadzi inicjatywy, które mają na celu utrzymanie wartościowych surowców w obiegu i efektywne ich wykorzystanie poprzez naprawę urządzeń oraz recykling części zamiennych. Sepp Eisenriegler, założyciel R.U.S.Z., dzieli się wiedzą na temat zrównoważonego recyklingu i zarządzania odpadami elektronicznymi, dążąc do stworzenia świata przyjaznego przyszłym pokoleniom. Warsztaty oferują również praktyczne wskazówki dotyczące realizacji projektów zrównoważonego rozwoju w szkołach, zachęcając uczniów do działania w sposób odpowiedzialny i kompetentny.

W edukacji Sieci PILGRIM uczenie ma także formę **wykładów i seminariów** (<https://pilgrim.at/newsletter-81-dezember-2020/>). Promowane jest także **uczenie się przez doświadczenie**, które obejmuje „praktyki duchowe”. Proces ten uwzględnia wszystkie kluczowe składniki, takie jak cele edukacyjne, metody nauczania, warunki oraz środki dydaktyczne, a także wyniki uczenia się. Może on być realizowany w placówkach edukacyjnych, wspólnotach religijnych i duchowych, organizacjach oraz stowarzyszeniach międzywyznaniowych.

Zakończenie

Obecność Międzynarodowej Sieci Edukacyjnej PILGRIM w Polsce wzbogaca ofertę projektów edukacyjnych poprzez włączenie duchowości do edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju. Oryginalność projektów edukacyjnych przejawia się w dostrzeganiu potrzeb duchowych w kontekście problemów ekologicznych, ekonomicznych, społecznych we współczesnym świecie oraz podejmowaniu działania na rzecz zrównoważonego rozwoju przez odwołanie się do wartości, które są ukierunkowane na przyszłość. Idea takiej edukacji została opracowana w toku naukowych debat i konferencji naukowych w siedzibie Sieci w Wiedniu. Obecnie jest rozwijana przez prowadzenie naukowych seminariów i wykładów także w Polsce. Praktyczna

weryfikacja opracowanej koncepcji pedagogicznej występuje w toku realizacji projektów edukacyjnych w szkołach i instytucjach zajmujących się edukacją. W budowaniu Sieci Edukacyjnej PILGRIM wykorzystuje się kontakty osobiste oraz nowoczesne narzędzia networkingu, wspomagane mediami społecznościowymi. Dzięki temu możliwe jest tworzenie wspólnoty edukacyjnej opartej na dialogu międzykulturowym oraz międzyreligijnym, która wspiera rozwój uczniów i nauczycieli w duchu odpowiedzialności za siebie, innych oraz środowisko naturalne. W ten sposób Sieć PILGRIM nie tylko integruje duchowy wymiar edukacji z praktyką szkolną, ale także inspiruje do podejmowania refleksyjnych i etycznych działań na rzecz bardziej zrównoważonej przyszłości.

Wkład autorów

Autor deklaruje samodzielny wkład w powstanie pracy.